

Ольга Линтвар, Ольга Соха
м. Київ, Україна

**Мотив свободи у вірші Р. Кіплінга “If” і його переклади
В. Стуса «Синові»**

***Abstract.** This paper deals with the analysis of the reproduction of motives and emotions in the translation of Rudyard Kipling's famous poem “If” by Vasyl Stus via the motif of freedom. Rudyard Kipling is one of the most famous English poets, and his poem “If” is considered a classic work that expresses life wisdom and important philosophic principles of moral education and upbringing. The research is based on the analysis of the structure of the poem, its key themes, ideas, and language tools, as well as a comparative analysis of the original text and its translation. It analyzes how the translator conveys the important motives and emotions of the original work, as well as his own creative approach to the interpretation of the text in the target canvas. The results of the study can be useful for analyzing translation techniques and understanding the interrelation of emotions in the original and the translation of poetry.*

***Key words:** freedom motif, emotions in translation, Rudyard Kipling, Vasyl Stus, “If”, poetic expression*

Василь Стус – це поет, який через усе своє життя проніс своє кредо: виборювання свободи для свого народу. Його здатність вириватись з під тиску обставин попри все і є тією унікальною рисою, що робить його постать і спадщину унікальною. Перекладацька діяльність В. Стуса, згідно зі спостереженням Н. Васильченко-Каверіної, активізувалася в кінці 60-х як реакція поета на неможливість «займатися оригінальною працею та публікуватися» [1, с. 78]. Переклади в житті В. Стуса, як і в житті шістдесятників, виконували не лише компенсаторну функцію, але й становили собою окремих творчий інтерес. Стус завантажував себе творчою роботою – написанням віршів, перекладами, аби абстрагуватися від невтішної реальності в'язниці. Саме тому йому було притаманне таке інтенсивне творення нової дійсності – художньої. Д. Наливайко підкреслював, що В. Стус перекладав усюди, «без перекладацької праці не мислив себе як поета» [2, с. 183]. Перекладацька справа, якою Стус займався понад два десятки років, посідає особливе місце у його творчому доробкові. До Стусових художніх перекладів зверталися у своїх працях К. Москалець (“Страсті по вітчизні”), Д. Наливайко (“Василь Стус – перекладач”).

Переклад у неволі існував завжди і не може обмежуватися певним місцем або історичним періодом. Однак це соціальне та культурне явище зустрічається набагато частіше в тоталітарних суспільствах.

Останнім часом увагу дослідників привертає не стільки текстовий аналіз оригіналу і перекладу та визначення специфічних перекладацьких стратегій, а особистісний та соціальний аспект, важливий для кращого розуміння процесу перекладу. Художній переклад часто розглядається з погляду стосунків між перекладачами і видавцями/замовниками, перекладачами і редакторами, перекладачами і читачами, перекладачами і критиками. Такий контекст перекладацької діяльності дозволяє під іншим кутом поглянути на поняття свободи, яке привертає все більше уваги в сучасному перекладознавстві. В академічному дискурсі це поняття тісно пов'язане з поняттям обмежень, які накладає на перекладачів їхнє середовище, що може впливати на їхню свободу. До таких обмежень, крім власне фізичного обмеження свободи, зараховуємо також утиски, пов'язані із професійною діяльністю перекладача, зреалізовувати які можна було засобами цензури (зовнішній чинник), самоцензури (внутрішній чинник) – коли автор чи перекладач змушений був вдаватися до саморефлексії і свідомо уникати гостроти викладу чи бодай висвітлювати реальність такою, як вона й була – без жодних художніх вивертів-дифіраблів, опосередкованих штучно створених образів, які могли б зруйнувати ідеальну картинку панівної на той час ідеології комунізму в очах читача. Натомість художній переклад, виконаний ув'язненим Василем Стусом, виводить на передній план агентність перекладача, тобто здатність в'язня підноситися над виснажливими обставинами і зберегти внутрішню свободу. Мотив свободи присутній як в літературній творчості поета, так і в його перекладацькому доробкові.

Увагу до вірша "If" привернула більшою мірою не біографія Р. Кіплінга, не сильна особистість письменника, а зміст його морального кодексу справжньої людини, майстерно реалізований у 35 рядках. Вірш неодноразово ставав найулюбленишим віршем британців за версією BBC. Р. Кіплінг вболівав за долю свого сина, який служив у війську в роки Першої світової війни. Неможливістю безпосередньо піклуватися та виховувати сина переймався і Василь Семенович, намагаючись у листах до сина чи дружини донести те важливе, що він демонстрував на своєму прикладі – залишатися гідним себе, свого імені попри будь-які життєві негаразди та перепони, творити добро і не пишатися цим, а бути самим собою. У своїй розвідці про сприйняття критикамівірша Р. Кіплінга "If" та його перекладу Р. Веретельник відзначив таку особливість творчої манери В. Стуса-перекладача, як постійний перегляд тапереписування, редагування і корегування. Вимогливість до себе позитивно позначалася нарезультатах діяльності, оскільки у висліді з'являвся такий варіант, що за літературнооцінністю міг вважатися власним художнім набутком, «навіть кращим заоригінал» [3, с. 183]. Повчання Дж. Р. Кіплінга спонукають дотримуватися своєї позиції, у віковичному протиставленні понять добра і зла – займати сторону світла, ба більше, не містять монотонних нудних формулювань абомодальних дієслів зі значеннями поради, настанови, рекомендації, однак текстсприймається як поклик до дії, заохочення до роботи над собою.

Більшість лексичних одиниць у вірші – це іменники, які створюють враження чогось стабільного, незмінного на зламі століть, та дієслова, що додають динаміки розвитку. У читачавиникає відчуття невинності процесу самовдосконалення. Показово, що Стус посилається на вірш Кіплінга не за назвою першоджерела, а радше за вторинною назвою «Синові» (хоча навряд чи у такому випадкові можна говорити про вторинність), яку отримав вірш у Стусовому перекладі, при цьому сам Василь Стус посилався на поетичний доробок Кіплінга як на «його» версію. Назва «Синові» є зрозумілою, адже вказує на адресата відразу, тому ти з перших рядків занурюєшся у текст виховних філософсько-екзистенційних моральних настанов, які приведуть тебе до кінцевої мети – самореалізації як Людини. Натомість в оригінальному вірші Кіплінга звертання до сина з'являється лише наприкінці вірша (останній рядок: “*And – which is more – you’ll be a Man, my Son!*”), що привносить ефект несподіванки і слугує також певним стилістичним прийомом, який додає емотивності звертання. Також у листі дуже яскраво проявляється Стусова сентенція про те, що людині доводиться наполегливо працювати, щоб навчитися жити, а відтак, навчившись, продовжувати самовдосконалюватися упродовж усього життя.

Вірш Редьярда Кіплінга “If” – це збірка порад батьків своїй дитині. Головна тема, яку автор хотів представити читачам – це перешкоди та ситуації, які ми маємо пройти, щоб збагнути всю сутність нашого життя, в якому труднощі даються, щоб гартуватися, а не для того, щоб страждати («Терпи, терпи – терпець тебе шліфує»). Вірш написано від другої особи, що робить його таким, що мотивує, позаяк при повторному використанні слова «ти» читачі відчують, ніби поет звертається безпосередньо до них. Перша строфа:

*“If you can keep your head when all about you
are losing theirs and blaming it on you”* [4], у перекладі В. Стуса:

«Коли ти бережеш залізний спокій

всупір загальній паніці й клятьбі» [5], відразу привертає увагу читача дуже слушною порадою – важливо зберігати спокій, коли усі навколо втрачають голову і звинувачують у ситуації саме вас. До того ж, поет згадує, що дві цінні якості, які слід розвивати – це довіра до себе та співпереживання іншим. Для вираження емоційно-сміслового компонента і автор оригіналу, й перекладач використали анафору (англ. *if*, укр. *коли*) з тією ж різницею, що у Дж. Р. Кіплінга речення з *if* є підрядними реченнями умови, а у В. Стуса вони відтворені підрядними реченнями часу (*коли* позначає більшу вірогідність дії у порівнянні з *if*). Емоційну складову твору та його ідейну спрямованість також допомагає розкрити використання антитези, наприклад, англ. *trust – doubt, winnings – loss, kings – crowds, foes – friends* та відповідники українською мовою *довіра – невіра, надбання – поразка, король – юрба, друг – ворог* та ін.

В. Стус також дивує зміною розташування одиниць синтаксису, особливо в останніх чотирьох рядках вірша та в середині, наприклад:

*“If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too”* [4].

Переклад В. Стуса:

«Коли наперекір хулі жорстокій

між невірів ти віриш сам собі» [5]. Спостерігаємо тут перенесення присудка в кінець речення, яке підкреслює таким чином важливість дії, бути дієвим – зберігати віру у себе.

У другій строфі Кіплінг наголошує, що важливо мати мрії та прагнення, але також попереджає, про важливість розуміння реальних обставин, залишатися тверезомислячим, що може стати у пригоді у найскрутніших обставинах. Найбільш цитовані рядки з вірша:

*“If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same”* [4]

Переклад В. Стуса:

*«Коли тебе не порабують мрії,
в кормигу дум твоїй дух себе не дасть,
коли ти знаєш, що за лицедії –
облуда щастя й машикар нещасть»* [5].

Отже, тут не йдеться про традиційне протиставлення: триумф перемоги і біль поразки. У письменників *Триумф* і *Поразка* є однаково руйнівними, оскільки слугують втіленням безплідних мрій. Натомість, що важить – це саме життя, а не мрії про нього, що є первинним – це сила духу, яка скеровує, провадить, формує, гартує до виконання призначення, до власного трибу.

Перші рядки третьої строфи повторюють цю пораду, а також рекомендують не зациклюватися на невдачі, якщо раптом вона тебе спіткала. У останній строфі вірша Кіплінг передбачає наслідки дотримання його поради та припускає, що якщо його син/читач зможе жити своє життя, керуючись порадами і настановами письменника, весь світ стане зрозумілішим, мета життя оприявниться, призначення – реалізується. Тільки так читач/син може стати справжньою Людиною.

Підсумовуючи, зазначимо, що створення максимально точного перекладного варіанту поетичного тексту є неможливим не лише через форму, різність граматичних структур, але і через різні індивідуально-світоглядні позиції автора і автора (перекладача), які підсилюються різними культурними традиціями, поглядами на виховання. Тому пошук відповідної форми із відтворенням змістової частини, враховуючи власний поетичний досвід, занурює перекладача в художній світ автора першотвору, даючи можливість йому абстрагуватися від дійсності. Це стало для В. Стуса альтернативним варіантом письменницької діяльності за часів гіркою досвіду політв'язня. Звертання до загальнолюдських цінностей, захоплення героїчними образами, потреба долучитися до виховного процесу сина, хай і на відстані, звичка повертатися до раніше виконаного та вдосконалювати набуте зумовили майстерне виконання перекладу вірша Дж. Р. Кіплінга.

Література

1. Васильченко-Каверіна Н. Музичні мотиви в перекладах Василя Стуса та їх упослідження у його оригінальній творчості / Н. Васильченко-Каверіна // Наукові виклади. Вінниця: Простір Літератури, 2011. № 2. С. 78-82.
2. Наливайко Д. Василь Стус – перекладач / Д. Наливайко // Всесвіт: журн. інозем. літ. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 1991. № 1. с. 183-185.
3. Veretelnyk R. Found in Translation: Vasyl Stus and Rudyard Kipling's "If" / R. Veretelnyk // Kyiv-Mohyla Humanities Journal. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2016. № 3. P. 143-159.
4. Kipling R. If. URL: <https://www.poetryclub.com.ua/printpoem.php?id=573064> (дата звернення: 03.04.2024).
5. Редьярд Кіплінг в перекладі Василя Стуса. Синові. URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=1145> (дата звернення: 03.04.2024).